

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Historiolitteraria 22 (2022)

ISSN 2081-1853

DOI 10.24917/20811853.22.26

Marcin Piątek

ORCID 0000-0002-6753-6278

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Edytorska troska o tekst

Samuel Twardowski, *Pałac Leszczyński*, oprac. Roman Krzywy, wyd. 2 popr.,
Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa, Warszawa 2021, ss. 196

W 2021 roku nakładem Wydawnictwa Naukowego Sub Lupa, w serii Biblioteka Dawnej Literatury Popularnej i Okolicznościowej, ukazała się krytyczna edycja panegiryku Samuela Twardowskiego *Pałac Leszczyński* w opracowaniu Romana Krzywego¹. Niestrudzony badacz i wydawca twórczości (między innymi) Skrzypnianina podał ten utwór do druku po raz drugi – pierwsze wydanie trafiło do rąk czytelników w roku 2002 jako 24 tom Biblioteki Pisarzy Staropolskich w IBL PAN². Mamy więc do czynienia z sytuacją szczególną. Panegiryk Twardowskiego nie należy do najwybitniejszych utworów epoki, toteż – po pierwsze – można by zastanawiać się nad zasadnością samego przedsięwzięcia. Po drugie, wydanie tego samego utworu w dwóch seriach wydawniczych bez wątplenia może okazać się interesujące dla badaczy (nie tylko wydawców) literatury dawnej, pozwala bowiem dostrzec różnice – nie tylko metodologiczne, co dotyczące samych wymogów serii, którym przecież wydawca musi się podporządkować. Po trzecie wreszcie – porównanie tych dwóch wydań daje nam pewne wyobrażenie na temat rozwoju badań nad literaturą staropolską (rzecz jasna, w niektórych jej aspektach) na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat.

Powtórne wydanie najlepszego spośród panegiryków Twardowskiego było motywowane przede wszystkim odnalezieniem znanego wcześniej jedynie z opisu bibliograficznego u Estreichera pierwodruku dzieła (2021, s. 67–68).

Przed kilkunastoma laty Krzywy na łamach „Baroku” podzielił się wiadomością, że „*editio princeps* zachowała się w nieznanym dotychczas egzemplarzu w zbiorach starych druków Biblioteki Zamku Skokloster (Szwecja)”³, podając jednocześnie opis

¹ S. Twardowski, *Pałac Leszczyński*, oprac. R. Krzywy, wyd. 2 popr., Warszawa 2021.

² Tenże, *Pałac Leszczyński*, wyd. R. Krzywy, Warszawa 2002. W dalszej części, w celu ograniczenia niepotrzebnych przypisów, rok wydania, z którego korzystano, i numer strony będą umieszczane bezpośrednio w tekście w nawiasie.

³ R. Krzywy, „*Pałac Leszczyński*” Samuela Twardowskiego. *O odnalezionym unikacie pierwszego wydania*, „Barok” 2005, t. 12, nr 2, s. 141–143.

tego egzemplarza oraz weryfikując poprawki wprowadzone w pierwszym wydaniu (na podstawie przekazu z 1645 roku). Nie wchodząc w szczegóły, warto nadmienić, że poprawek tych jest niewiele i albo w przekazie A (z 1643) znalazły uzasadnienie, albo przekaz ten w ostateczności nie pozwolił rozwiązać wątpliwości wokół tych niepewnych⁴.

Skoro autor opracowania opublikował tę swoistą erratę, to w świetle niezbyt licznych poprawek trudno nie zadać pytania o zasadność powtórnego wydania. Pytania nieco prowokacyjne, gdyż dla wielu wydawców tekstów dawnych fakt odnalezienia *editio princeps* byłby argumentem wystarczającym. Wydaje się jednak, że nie tylko to było motywacją do podjęcia tego naukowego wysiłku.

W notce na skrzydełku nowego wydania czytamy, że przygotowane zostało na podstawie odnalezionego w Szwecji pierwodruku oraz że „opatrzone je nowym wstępem, poprawiono objaśnienia i słownik”. W tym lakonicznym stwierdzeniu odnajduję właściwą odpowiedź na postawione wyżej pytanie (a właściwie drugą odpowiedź). Najkrócej rzecz ujmując, odnaleziony kilkanaście lat temu przekaz stał się zasadnym argumentem do przygotowania powtórnego wydania, w którym znalazły odzwierciedlenie wieloletnie doświadczenia badacza zarówno jako historyka literatury, jak i – a może przede wszystkim – wydawcy tekstów dawnych.

Przejdźmy więc do drugiej kwestii sygnalizowanej we wstępnym akapicie, to znaczy różnic między edycjami z lat 2002 i 2021. Część z nich w sposób oczywisty wynika z odmiennej budowy tomów obu serii, ta zaś, jak się wydaje, jest (przynajmniej w pewnej mierze) rezultatem ich przeznaczenia.

Biblioteka Pisarzy Staropolskich (dalej: BPS) jako seria została zapoczątkowana w 1995 roku z inicjatywy i pod opieką Adama Karpińskiego. Na gruncie edycji krytycznej tekstów dawnych położyła bez wątpienia wielkie zasługi, do dziś opublikowano pięćdziesiąt dwa tomy. Warto podkreślić, że w serii miały się ukazywać edycje „ważnych dzieł literatury dawnej”.

Zainicjowana w 2007 roku Biblioteka Dawnej Literatury Popularnej i Okolicościowej (dalej: BDL) – której redaktor naczelny opracował omawiany tutaj utwór Twardowskiego – „udostępniając najciekawsze utwory mniej eksponowanych dziś nurtów, przybliża dzieła reprezentatywne, a przez to nie mniej ważne od arcydzieł”. O tym, że granica między owymi arcydziełami czy „ważnymi dziełami” a utworami „nie największymi” nie jest zbyt ostra, najlepiej świadczy wydanie *Pałacu Leszczyńskiego* w obu seriach. Bez wątpienia mamy do czynienia z utworem „popularnym i okolicznościowym”, ale też reprezentującym najlepsze tradycje staropolskiego panegiryku – co nie oznacza, że praktyka taka byłaby uzasadniona w przypadku wielu innych tekstów, jakie ukazały się w BPS. By jednak niepotrzebnie nie przeciągać tego wątku, za zasadne uznałbym stwierdzenie, że podział taki jest jednak słuszny, a obie serie – dzięki zaangażowaniu ich redakcji naukowych

⁴ Tamże, s. 142–143.

i kolejnych wydawców tekstów dawnych – dają nam coraz bogatszy i zróżnicowany obraz piśmiennictwa dawnego⁵.

Jak wspomniano, ułożenie poszczególnych elementów wydań zależne jest od praktyki i wymogów serii. W PBS po wprowadzeniu do lektury zamieszcza się transkrypcję. Osobną część tworzy komentarz edytorski, na który składają się kolejno: wykaz znaków i skrótów, skróty dotyczące cytowanej literatury i opracowań (wraz z opisami bibliograficznymi), opis źródeł, zasady transkrypcji i aparat krytyczny. Po tej części zamieszcza się: objaśnienia, słownik wyrazów archaicznych, indeksy i – zależnie od wydawanego dzieła – dodatkowe elementy, czyli na przykład aneksy czy konkordancje (w przypadku *Pałacu Leszczyńskiego* uproszczony rodowód Bogusława Leszczyńskiego).

Typowy układ edycji w BDL przedstawia się następująco: wstęp, zasady wydania (opis źródeł; zasady transkrypcji; wykaz poprawek i zmian), transkrypcja wraz z objaśnieniami pod tekstem, wykaz literatury cytowanej w objaśnieniach, słownik, indeks i ewentualnie aneksy bądź inne dodatkowe elementy – w tym wypadku oprócz rodowodu Leszczyńskiego także kolorowa weduta Poznania.

Te różnice w układzie z perspektywy czytelniczej nie mają, jak się zdaje, większego znaczenia, może poza umiejscowieniem objaśnień (po tekście – BPS, pod tekstem – BLD), ale jest to kwestia nie dotycząca przecież wyłącznie edycji naukowych. Choć w tym wypadku argumentem mogą być nie tylko funkcjonalność czy – subiektywne i zróżnicowane – preferencje czytelnicze, ale też na przykład prymat samego utworu.

Z perspektywy edytora najciekawsze wydają się zmiany w komentarzu edytorskim (BPS), który pod względem zawartości w znacznej mierze pokrywa się z zasadami wydania (BLD)⁶. Wskazane przez wydawcę źródła w obu wydaniach nie pokrywają się. Oczywiście dysponował już w drugim wydaniu przekazem oznaczonym jako A (pierwodruk), przyjętym za podstawę wydania; egzemplarzem edycji z 1645 roku (który stanowił podstawę edycji w pierwszym wydaniu) oraz – pomocniczo – wydaniem jezuitów kaliskich z 1681 roku. Badacz zrezygnował z odnotowania rękopiśmiennego przekazu oznaczonego wcześniej literą C (2002, s. 68). W związku z powyższym zmianie – niemal całkowicie – uległ wykaz poprawek⁷.

Zasady transkrypcji zostały przeredagowane, lecz – co oczywiste – większość z nich utrzymano. Z rozwiązań „nowych” uwagę zwracają na przykład: nieróżnicowanie zapisu partykuły *li* (w 2021 zapisywana łącznie); transkrybowanie grup *ge, gi*

⁵ Rzecz jasna, wiele utworów opublikowano poza tymi seriami czy w powszechnie znanej serii Biblioteka Narodowa. Duże zasługi na tym polu położyły też serie, którymi tutaj się nie zajmuję: Lubelska Biblioteka Staropolska, Bibliotheca Curiosa czy Humanizm Polski (Inedita i Polonika).

⁶ Różnice wskazałem wyżej, opisując budowę tomów obu serii. Trzeba również odnotować, że wykaz cytowanej literatury w nowym wydaniu uległ znacznemu rozszerzeniu, co nie pozostaje bez wpływu np. na naszą ocenę erudycji autora panegiryka.

⁷ Część poprawek wprowadzonych w pierwszym wydaniu zweryfikował wydawca dzięki odnalezionemu pierwodrukowi, o czym wspominałem wyżej. Dodajmy, że wykaz ten w obu wydaniach jest krótki (kilkanaście poprawek).

„zgodnie z dawną wymową” (to znaczy jako *je, ji*) czy pewne zmiany w zakresie pisowni małych i wielkich liter, delimitacji tekstu i interpunkcji (w tym zastosowanie wtrąceń nawiasowych czy wyodrębnienie cytatów)⁸. Te ostatnie – także w świetle edytorskiej dyskusji dotyczącej przestankowania w tekstach dawnych – wbrew pozorom wydają się szczególnie istotne, bowiem to one świadczą o dobrym zrozumieniu tekstu przez wydawcę i w tym samym zakresie mogą okazać się korzystne dla czytelnika.

Jeśli chodzi o objaśnienia i słownik, trudno wskazać jedną prawidłowość. Nie będzie zbyt błyskotliwym stwierdzenie, że poprawki mają zróżnicowany charakter i nie sprowadzają się do redukcji czy rozszerzenia tych części⁹. Wydaje się, że wydawca przede wszystkim starał się – zgodnie z postulowaną ideą „edycji hermeneutycznej”¹⁰ – uwzględnić w tych częściach edycji dość szerokie grono potencjalnych odbiorców¹¹. Warto też dodać, że w wielu miejscach objaśnienia wyszły poza encyklopedyczne definicje i zostały doprecyzowane z uwzględnieniem kontekstów samego panegiryku.

Nieprzypadkowo na koniec zostawiliśmy porównanie wstępu w obu wydaniach, bo to właśnie ta część pozwala rozwinąć ostatnią, trzecią kwestię sygnalizowaną na początku, to znaczy rozwój badań na literaturą staropolską na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat.

W pierwszym wydaniu Krzywy stwierdza, że „współczesna nauka nie stawia pytań o wartość piśmiennictwa panegirycznego, rozpatrując tego rodzaju utwory w kontekście dawnej obyczajowości oraz kultury literackiej, w której niebagatelną rolę odgrywały teksty nieobliczone na długie trwanie” (2002, s. 6). Wcześniej jednak

⁸ Decyzje co do wymienionych tu kwestii nastroczają trudności wydawcom literatury dawnej, zapewne nie tylko tym mniej doświadczonym. A jaki mogą mieć wpływ na ostateczny kształt tekstu, może świadczyć porównanie wybranych kilku wersów z obu wydań:

Ludwik stąd tu odjeżdżał, tego tu, polskiego,
viceregem uczynił i nad inszą hojność
 ręki pańskiej wszytkę swą poruczył dostojność
 i regiment narodu. W czym acz-żeś emuły
 i swe miał inwidyje [...] (2002, s. 26)

Ludwik stąd tu odjeżdżał, tego tu polskiego
 Wicerejem uczynił i nad inszą hojność
 Ręki pańskiej wszytkę swą poruczył dostojność
 I rejiment narodu. W czym aczżeś emuły
 I swe miał Inwidyje [...] (2021, s. 68)

⁹ Warto też wspomnieć o starannym uzupełnieniu lokalizacji w słowniku i indeksie.

¹⁰ R. Krzywy, *Projekt edycji hermeneutycznej*, [w:] *Jak wydawać teksty dawne*, red. K. Borowiec, D. Masłej, T. Mika, D. Rojszczak-Robińska, Poznań 2017, s. 45–64.

¹¹ Na ile decyzje w zakresie objaśniania czy nieobjaśniania są trudno rozstrzygalne, może świadczyć fakt, że wydawca sam sformułował względem pierwszej edycji zarzut dotyczący niepotrzebnego objaśniania przysłów, które nie wyszły z użycia, i wskazywania ich w *Nowej księdze przysłów polskich*, a mimo to z tej decyzji w nowym wydaniu się nie wycofał. Por. R. Krzywy, *Pestańskie róże i równe szczęście. Rozważania na temat objaśnień do tekstu staropolskiego*, „Terminus” 2007, z. 2, s. 138.

przywołuje niepochlebne opinie dawnych badaczy na temat tego piśmiennictwa, *de facto* stając jeszcze w jego obronie. Z tych uwag – słusznie – rezygnuje w nowym wydaniu; w 2021 roku nauka już rzeczywiście przestaje stawiać pytania o wartość tego piśmiennictwa, a co za tym idzie – jego wydań¹².

Kolejne strony *Wprowadzenia do lektury* z 2002 roku przynoszą: informacje na temat okoliczności powstania utworu; zwięzłe omówienie uroczystych wjazdów i towarzyszącej im oprawy; wskazanie innych utworów Twardowskiego pisanych przy tej okazji oraz charakterystykę „komponentów treściowych panegiryku budującego jego plan funkcjonalny” – ze szczególnym zwróceniem uwagi na deskrypcję pałacu Sławy (w kontekście ekfraz) oraz przedstawienie rodowodu Leszczyńskich – zmierzającą do konstatacji, że „*Pałac Leszczyński* to [...] poemat o starannie przemyślanej kompozycji” (2002, s. 14).

W nowym wydaniu tradycja i odmiany wjazdów zasłużyły na szczególną uwagę i osobny podrozdział, zagadnienie to uzupełniono materiałami historycznymi, przy okazji podano bogatą literaturę przedmiotu dotyczącą intrad (2021, s. 12–19). Rozbudowano także partie dotyczące budowy utworu, mocniej, zdaje się, podkreślając jego zróżnicowanie i w efekcie zaliczając panegiryk Twardowskiego do poezji sylwicznej – dodajmy, że wątek ten nie pojawia się w wydaniu wcześniejszym. Otrzymujemy w końcu krótki podrozdział poświęcony dziejom recepcji, a konkretnie poematowi Samuela Leszczyńskiego „*Classicum*” *nieśmiertelnej sławy*¹³, którego „kształt [...] jest wyrazem podziwu dla twórczości Twardowskiego, którą imiennik barokowego poety imitował” (2021, s. 30).

Powyższe, oczywiście okrojone, porównanie komponentów obu wydań pozwala postawić pytania podsumowujące: Czy nowe wydanie znacząco wpływa na zmianę samego tekstu ustalonego wskutek filologicznych zabiegów? Nie. Czy nowe wydanie poszerza naszą wiedzę na temat autora utworu, jego erudycji, przywołanych kontekstów czy realiów historycznych? Z pewnością tak. To świadectwo edytorskiej akrybii i wyraz dążenia do preferowanego przez badacza modelu edycji hermeneutycznej, „która zaspokajałaby potrzeby badaczy kultury [...], respektowałaby potrzeby dydaktyki akademickiej [...], lecz także wyjaśniałaby wydawany tekst i jego niuanse również zainteresowanym przeszłością amatorom spoza kręgów akademickich”¹⁴.

Bibliografia

Krzywy R., „*Pałac Leszczyński*” Samuela Twardowskiego. *O odnalezionym unikacie pierwszego wydania*, „*Barok*” 2005, t. 12, nr 2, s. 141–143.

¹² O tym „dowartościowaniu” panegiryków wspomina badacz w innym opracowaniu, wskazując również na przyczyny rozwoju badań edytorskich w ostatnich latach. Zob. R. Krzywy, *Projekt edycji...*, dz. cyt., s. 45.

¹³ Wydany, nawiasem mówiąc, przez Romana Krzywego i Piotra Borka: S. Leszczyński, „*Classicum*” *nieśmiertelnej Sławy*, oprac. P. Borek, R. Krzywy, wstęp P. Borek, Warszawa 2016.

¹⁴ R. Krzywy, *Projekt edycji...*, dz. cyt., s. 49.

Krzywy R., *Pestańskie róże i równe szczęście. Rozważania na temat objaśnień do tekstu staropolskiego*, „Terminus” 2007, z. 2, s. 123–140.

Krzywy R., *Projekt edycji hermeneutycznej*, [w:] *Jak wydawać teksty dawne*, red. K. Borowiec, D. Masłej, T. Mika, D. Rojszczak-Robińska, Poznań 2017, s. 45–64.

Leszczyński S., *„Classicum” nieśmiertelnej Sławy*, oprac. P. Borek, R. Krzywy, wstęp P. Borek, Warszawa 2016.

Twardowski S., *Pałac Leszczyński*, wyd. R. Krzywy, Warszawa 2002.

Twardowski S., *Pałac Leszczyński*, oprac. R. Krzywy, wyd. 2 popr., Warszawa 2021.